

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FƏLSƏFƏ İNSTİTUTU

ELMİ
ƏSƏRLƏR

Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal

№ 1 (26)

BAKI-2016

BAŞ REDAKTOR:

İlham MƏMMƏDZADƏ, *fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor*

BAŞ REDAKTORUN MÜAVİNİ:

Roida RZAYEVA, *fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

MƏSUL KATİBLƏR:

Həbib HÜSEYNOV, *fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru*
Zeynəddin ŞABANOV, *fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

REDAKSİYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ:

<p><u>FƏLSƏFƏ ELMLƏRİ ÜZRƏ</u> Səlahəddin XƏLİLOV, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, AMEA-nın müxbir üzvü</i> Sevda MƏMMƏDƏLİYEVƏ, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, AMEA-nın müxbir üzvü</i> Adil ƏSƏDOV, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i> Füzuli QURBANOV, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i> Arzu HACIYEVƏ, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i></p> <p><u>SOSİOLOGİYA ELMLƏRİ ÜZRƏ</u> Əbülhəsən ABBASOV, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i> Rəna MİRZƏZADƏ, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i> Rəfiqə ƏZİMOVA, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i> Hüseyn QARAŞOV, <i>sosiologiya üzrə elmlər doktoru</i></p> <p><u>SİYASİ ELMLƏR ÜZRƏ</u> Əlikram TAGIYEV, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i> Həsən ƏLİBƏYLİ, <i>tarix üzrə elmlər doktoru</i> Ramiz SEVDİMALIYEV, <i>siyasət üzrə elmlər doktoru</i> Afaq RÜSTƏMOVA, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i></p> <p><u>İLƏHİYYAT ELMLƏRİ ÜZRƏ</u> Sakit HÜSEYNOV, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i> Aydın ƏLİZADƏ, <i>fəlsəfə üzrə elmlər doktoru</i> Elsevər SƏMƏDOV, <i>fəlsəfə doktoru</i></p>	<p><u>PSIXOLOGİYA ELMLƏRİ ÜZRƏ</u> Bəxtiyar ƏLİYEV, <i>psixologiya üzrə elmlər doktoru, AMEA-nın müxbir üzvü</i> Kamilə ƏLİYEVƏ, <i>psixologiya üzrə elmlər doktoru, professor</i> Svetlana MƏCİDOVA, <i>psixologiya üzrə elmlər doktoru</i></p> <p><u>BEYNƏLXALQ REDAKSİYA HEYƏTİ</u> Aleksandr ÇUMAKOV (Rusiya) <i>fəlsəfə elmləri doktoru, professor</i> Eduard QİRUSOV (Rusiya) <i>fəlsəfə elmləri doktoru, professor</i> Oleq BAKSANSKI (Rusiya) <i>fəlsəfə elmləri doktoru, professor</i> Valentina FEDOTOVA (Rusiya) <i>fəlsəfə elmləri doktoru, professor</i> Nizami MƏMMƏDOV (Rusiya) <i>fəlsəfə elmləri doktoru, professor</i> Tom ROKMOR (ABŞ) <i>Professor</i> Doğan ÖZLƏM (Türkiyə) <i>professor, fəlsəfə doktoru</i> Taxir MAHAMATOV (Rusiya) <i>fəlsəfə elmləri doktoru, professor</i> Yuriy POPKOV (Rusiya) <i>fəlsəfə elmləri doktoru, professor</i> Şaban Teoman DURALI (Türkiyə) <i>professor, fəlsəfə doktoru</i></p>
---	--

REDAKSİYA HEYƏTİNİN ÜNVANI:

Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid pr.31, AMEA-nın əsas binası, IV mərtəbə.

Tel.: 537-22-79; Faks: (99412) 537-11-39; e-mail: elmieserler@gmail.com.

ISBN 9952 428-03-0

AMEA Fəlsəfə İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur.

Jurnal Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmişdir. Qeydiyyat № 1704. 17.02.06

Azərbaycan Respublikası AAK-nın 30.IV.2010-cu il tarixli qərarı ilə

elmi nəşrlər siyahısına daxil edilmişdir.

Elnur HACALIYEV

Siyasi modernləşmə prosesinin əsas xüsusiyyətləri217

Mirnazim CƏFƏROV

Qloballaşma şəraitində dini etiqad azadlığı 224

Azər BAYRAMOV

Dövlət orqanlarında insan resursları ilə iş üzrə yeni sistemin siyasi-hüquqi əsaslarının yaradılması.....237

Fuad XƏLİLZADƏ

Referendum və onun təşkili qaydaları249

Tural ƏLİYEV

Praqmatik və sağlam millətçilik mexanizmi: Konrad Adenauer nümunəsi257

Sənan FƏRƏCOV

Multikulturalizm immiqrantların milli dövlətə inteqrasiyası siyasəti kimi: xarici ölkələrin təcrübəsi263

İLƏHIYYAT VƏ DİNSÜNASLIQ BÖLMƏSİ

Aydın ƏLİZADƏ

Dini dözümlülük: inanc və inancsızlıq kateqoriyalarının yeni anlamı269

Şölət ZEYNALOV

Şərq-Qərb: dialoq – multikulturalizm işığında 275

OXUCU RƏYİ

Hüquq üzrə elmlər doktoru, professor Əli Heydər oğlu Rzayevin «Şəxsiyyət Dövlət Möcüzə...» kitabı haqqında rəy280

Professor Əli Rzayevin «Şəxsiyyət Dövlət Möcüzə...» kitabı haqqında rəy281

mümkündürsə, görünən azlıqların (başqa sözlə – qeyri-avropalıların) meydana gəlməsinə səbəb oldu. BMT-nin 2004-cü ildə insan inkişafına dair hesabatına əsasən inkişaf etmiş bir sıra ölkələrdə görünən azlıqların payı aşağıdakı kimidir: Danimarka – 5,8%, İsveçrə – 6%, Avstraliya – 6%, Fransa – 8%, Almaniya – 8,5%, Niderland – 8,7%, Böyük Britaniya – 8,7%, Belçika – 10%, Kanada – 13,4%, ABŞ – 28,1% (bunlardan 12%-i ispan dilli) (2, s.35). İmmiqrantların inteqrasiyası prosesindəki müvəffəqiyyətsizliklər həmçinin “transmiqrasiya” adlanan fenomenin meydana gəlməsi ilə bağlı idi: İnternetə çıxışın genişlənməsi və aviadaşımaların qiymətinin ucuz olması immiqrantların böyük hissəsinə anadan olduqları ölkələrlə sıx əlaqələr saxlamağa, mövcud milli dövlətlər və onların əraziləri ilə xüsusi formada bağlı olan yeni translokal birliklər təşkil etməyə imkan yaratmışdı (4);

- Qərbi Avropa dövlətlərinin inkişafının makroiqtisadi göstəricilərinin pisləşməsi. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Qərbi Avropada bərqərar olmuş sosial dövlətlər miqrantlara onların etnik və milli mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq ictimai həyatda iştirakını təmin etmək üçün kifayət qədər imkana malik idilər. İqtisadi tənəzzül və işsizliyin artması nəticəsində 1990-cı illərin əvvəllərindən milli dövlətlərin sosial funksiyalarını yerinə yetirmək qabiliyyəti zəiflədi (1).

Qərbi Avropa dövlətlərinin hökumətləri yeni şəraitdə aşağıdakı məsələləri həll etməli idilər: əvvəllər nisbətən homogen milli cəmiyyətlərdə mədəni plüralizmin çağırışlarına cavab vermək və irqi, etnik, dini zəminlərdə nifrətin alovlanmasına imkan verməmək, “sosial dövlətin hamı üçün bərabərlik vəd etmək və eyni zamanda mədəniyyətlərin müxtəlifliyini və bərabərhüquqluluğunu simvolik tanıyan cəmiyyətlərdən immiqrantları ayırmaq barədə dilemmaları həll etmək” (1) və ya milli həmrəylik və bərabərlik ideyalarına əsaslanan birliklərin münasibətlərinə fokuslanmış siyasətindən imtina edərək öz vətəndaşları ilə də eyni formada davranmaq kimi (10).

Multikulturalizm siyasəti qarşıya qoyulan məsələlərin həlli variantlarından biri oldu. R.Qeysler bu siyasətin aşağıdakı əsas prinsiplərini göstərir (17):

- etnomədəni müxtəlifliyə pozitiv münasibətin göstərilməsi, mədəni rəngarəngliyin cəmiyyəti zənginləşdirməsi, onu daha da həyatqabiliyyətli etməsi faktının qəbul edilməsi;

- mədəniyyətlərin fərqliliyi hüququnun olması. Cəmiyyətin bütün üzvləri və qrupları öz mədəniyyətlərinin özəlliklərini qoruyub saxlamaq və dəstəkləmək hüququna malikdirlər;

- mədəni bərabərlik və qarşılıqlı tolerantlıq;

- iyerarxiya strukturuna malik olan ikili (çoxsaylı) identiklik. Hər bir individ öz seçimi ilə eyni zamanda bir neçə çoxluğun tərkib hissəsi ola bilər. Özünü dövlətlə identifikasiya etmək (vətəndaş identikliyi) ilkindir, bu və ya digər qrupla identifikasiya etmək isə ikincidir;

- çoxluqda birlik. Bu və ya digər qrupun mədəni muxtariyyəti dövlətin özünü identifikasiya etdiyi əksəriyyətin ümumi bazis dəyərlərinə zidd olmayanadək qəbul edilə bilər (mədəniyyətlərin selektiv qorunub saxlanması);

- individin bu və ya digər etnomədəni qrup ilə identifikasiya edilməsi onda dayanıqlı özünüdərkətmə formalaşdırır, onun psixoloji müdafiə edilməsinə yardım edir, bununla da individin digər etnomədəni qruplara açıq olması və onda dözümlülüyün tərbiyə edilməsi üçün zəmin yaradılır;

- bərabər imkanlar hüququ. Mədəni fərqlilik sosial sferada ayrışdırılıqlı olmaması və bərabərlik prinsipi ilə tamamlanır;

- siyasi idarəetmə. Multikulturalizm özü inkişaf edən fenomen deyil, onun formalaşması və inkişafı üçün siyasi iradə və dəstək göstərilməsi zəruridir.

İmmiqrantların inteqrasiyasının multikultural modelinin həyata keçirilməsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

– immiqrantların adaptasiyası üzrə proqramların həyata keçirilməsi. Məsələn, Niderlandda ölkəyə yeni gələnlərin naturalaşması üzrə 1998-ci il qanununa əsasən immiqrantlar dil kurslarında və immiqrantların adaptasiyası üzrə sosial proqramlarda iştirak etməlidirlər. Niderland hökuməti bu məqsədlər üçün hər il 150 mln Avro ayırır (16).

– işə qəbul ediləndə, kontraktların alınmasında, ali məktəblərə qəbul ediləndə azlıqların nümayəndələrinə imtiyazların verilməsi. Buna misal olaraq, Böyük Britaniyada 1970-ci illərin ikinci yarısından britaniyalıların daha çox istismar olunan və daha az təmin edilən kateqoriyalarına təhsil almaqda, iş yeri ilə təmin edilməkdə, xidməti pillələrlə irəliləmələrdə, maliyyə ödəmələrində üstünlük hüququ verilməsinə dair qanunların qəbul edildiyini göstərmək olar (7, s.137);

– etnik bayramların keçirilməsinin rəsmi qəbul edilməsi və ona yardım göstərilməsi (13, s.58);

– təhsil zamanı və ictimai-siyasi həyatda immiqrantların ana dilindən istifadə etmək imkanlarının genişləndirilməsi. Almaniyada, Böyük Britaniyada və Fransada immiqrantların uşaqları hökumətlərarası müqavilələr əsasında yaradılmış xüsusi məktəblər və kurslar vasitəsilə valideynlərinin dillərini öyrənmək imkanı əldə edirlər (13, s.59). ABŞ-da 1968 və 1973-cü illərdə ispan dilinin statusuna və ikidilli təhsilə dair bir sıra qanunlar qəbul edildi və ispandilli icmanın nümayəndələri öz ana dillərində təhsil almaq hüququ əldə etdilər. ABŞ Ali Məhkəməsinin 1974-cü ildə qəbul etdiyi qərara əsasən milli dildə təhsil almağın real imkanının olmaması Konstitusiyaya ziddir (8, s.51-52). Avstraliyada isə 1970-ci illərdə etnik icmalara qayğılar göstərilməsi həvalə edilən strukturlar (misal üçün, Avstraliya polimədəni münasibətlər institutu), köçkünlər üçün xüsusi telekanal və radioproqramlar meydana gəldi, məktəblərdə təhsil multikultural sistemə keçdi (9);

– tolerant etniklərarası münasibətlərin təmin edilməsi. Misal olaraq göstərmək olar ki, Avropa ölkələri arasında Böyük Britaniya irqi məsələlərə dair ən inkişaf etmiş qanunvericiliyə malikdir. Bu sıradan ictimai yerlərdə ayrışeçkiliyin qadağan edilməsinə dair qanun (1965-ci il), dərisinin rənginə, irqi və ya etnik mənşəyinə, məşğulluq, mənzil kirayəsinə, xidmətin göstərilməsinə, kredit verilməsinə görə ayrışeçkiliyin qadağan edilməsi haqqında qanun və s. (7, s.136);

– vətəndaşlığın verilməsi prosedurlarının sadələşdirilməsi. Misal üçün, Avstraliyada oturaqlıq senzi 5 ildən 2 ilədək azaldılıb (9), son zamanlar AFR-də vətəndaşlıq haqqında qanuna ciddi liberal dəyişikliklər edilmişdir;

– ikili vətəndaşlığın tanınması. BMT-nin 2004-cü il İnsan inkişafına dair hesabatında qeyd edilir ki, 30-a qədər ölkə ikili vətəndaşlığı tanıyır (3, s.105);

– yerlərdə seçkilərin keçirilməsində vətəndaşlığı olmayan şəxslərə seçki hüququnun verilməsinin genişlənməsi (İsveç, Niderland, Norveç və digər ölkələrin təcrübəsi);

– etniklərarası münaqişələrin qarşısının alınması, ayrışeçkiliyə qarşı qanunvericiliyin yerinə yetirilməsinə nəzarət, immiqrantların inteqrasiyasına yardım üzrə ixtisaslaşdırılmış institutların yaradılması. Nümunə üçün göstərmək olar ki, Böyük Britaniyada irqlərin bərabərliyinə dair Komissiya yaradılıb. Almaniyada isə Berlin Senatında yaradılmış Miqrasiya üzrə Komissar idarəsi miqrantlar yaşayan kvartallarda miqrasiya siyasətinin əsas prinsiplərinin izahına dair təşviqat işləri və ictimai məlumatlandırma kampaniyaları həyata keçirir, immiqrantlara işə qəbul olunmaqda və ayrışeçkilik problemlərinin həll edilməsində köməklik məqsədilə 12 dildə tösiyələr hazırlayır və hüquqi məsləhətlər verir, immiqrant təşkilatlarının potensialının artırılmasına yardım edir, immiqrantlara qarşılıqlı yardım qrupları yaratmaqda köməklik göstərir, inteqrasiya problemlərinə kütləvi informasiya vasitələrinin və ictimaiyyətin diqqətini cəlb edir (3, s.104).

Qeyd edilməlidir ki, multikulturalizm siyasəti pozitiv və yaradıcı məqsədləri ilə yanaşı özündə bir sıra neqativ əlamətləri də büruzə verir və bu əlamətlər sırasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- müəyyən mədəniyyətlərin qorunub saxlanması və dəstəklənməsi siyasəti vətəndaşlara qeyri-bərabər münasibətlərin bəslənməsinə gətirib çıxarır (2, s.130). Bu mənada Kanadanın təcrübəsi diqqəti cəlb edir. Bu ölkədə immiqrantlar iki hissəyə bölünürlər: bir tərəfdən əslən Pakistan, Hindistan, Çindən olan və böyük imtiyazlara malik olan immiqrantlar, digər tərəfdən isə Avropa əsilli vətəndaşlar. Bundan əlavə, Rusiya tədqiqatçısı V.Malaxovun bildirdiyinə görə, bu ölkədə müxtəlif əmlak və maddi vəziyyətə malik olan şəxslərdən təşkil edilmiş qruplarda təbəqələşmələr gedir və bu fakt nəzərə alınmır (9);

- mədəni tanınmanın özü sonradan bərabərlik tələb edən etnomədəni azlıqların meydana gəlməsi ilə nəticələnir. Belə şəraitdə azlığın, əsasən də əvvəllər əzilən azlığın nümayəndəsi olmaq sərfəlidir. Bu məsələ ilə bağlı F.-O.Radtke qeyd edir ki, milli (etnik) əlamətlərinə görə təcridetmə siyasəti sosial ziddiyyətləri kompensasiya etmir, əksinə, onları yaradır və daha da kəskinləşdirir. Dövlət iqtisadi rentabellik məntiqinə sadıq olaraq milli (etnik) fərqləri siyasətə daxil edir, hüquq və imtiyazları azaldır və ədalət problemini etnikləşdirir. İnstitusional ayrıseçkilik xaricilərə qarşı kütləvi informasiya vasitələri ilə gücləndirilir və etnik, dini zəmində zorakılıq aktlarında özünü büruzə verir, bu isə onlara qarşı neqativ münasibətləri daha da kəskinləşdirir (10);

- Hantinqtona görə, multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsi Qərb sivilizasiyasına destruktiv təsir göstərir. O hesab edir ki, vahid Qərb identikliyindən imtina edilməsi və mədəni müxtəlifliyin təqlid edilməsi Qərb dünyasını zəiflədir. S.Hantinqton yazır ki, “əgər ABŞ devesternləşməyə məruz qalarsa, Qərb Avropa və okeanın o tayında azsaylı avropalı köçkünlərlə məskunlaşmış bir neçə ölkənin ölçülünə qədər kiçiləcək” (15, s.505).

Qeyd edilməlidir ki, immiqrantların milli dövlətə inteqrasiyasının multikultural modelinin qurulması bir sıra problemlərlə üzləşir. Bu sıradan, birincisi, müvafiq sosial proqramların maliyyələşməsinin kifayət səviyyədə olmamasını göstərmək olar. Məsələn, Fransada miqrantların əsas hissəsinin yaşadığı “Üstün təhsil zonaları”nda təhsil sferalarına investisiyalar Təbiiyət Nazirliyinin büdcəsinin cəmi 1%-i qədərdir. İkincisi, praktikada immiqrantlara qarşı ayrıseçkilik tədbirlərinin saxlanılmasını göstərmək olar. Misal üçün, BMT-nin irqi ayrıseçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsi 2010-cu ildə öz məruzəsində ABŞ-da səhiyyə, yaşayış, təhsil və əmək sferalarında etnik azlıqlara qarşı ayrıseçkilikdən narahatlığını ifadə etmişdi (2, s.71-75). Üçüncüsü, irqi, etnik zəminlərdə münaqişələrin davam etməsi və şiddətlənməsi. Misal üçün, Böyük Britaniyada 1990-cı illərin əvvəllərindən induslarla müsəlmanlar arasında toqquşmalar tez-tez baş verməyə başladı (7, s.147).

Beləliklə, multikulturalizm siyasəti müasir miqrasiya prosesləri nəticəsində demosun etnodemoqrafik strukturunun dəyişməsinə, həmçinin dövlətin sosial funksiyasının zəifləməsinə milli dövlətlərin cavabıdır. Mədəni müxtəlifliyin tanınması mədəni zəmində münaqişə dərəcəsinin azalmasını, mədəniyyətlərin bərabərliyini bəyan etməklə dövlətin sosial yardımlarının həcmində kompensasiya edilməsini nəzərdə tutur. Bu siyasət, bütövlüklə, demokratiyanın ruhuna cavab versə də, bir sıra problemlərlə müşayiət olunur. Belə ki, multikultural cəmiyyət həssasdır, çətin idarə ediləndir və gözlənilməzdir. Belə cəmiyyəti qurmaq üçün onun hər bir üzvünü məsuliyyətli və tolerant şəxsiyyət kimi tərbiyə etmək tələb edilir. Bu isə praktikada çox çətin həll edilə bilən məsələdir.

Multikulturalizmi immiqrantların milli dövlətə inteqrasiyası siyasəti kimi nəzərdən keçirərkən qeyd edilməlidir ki, bu siyasət, faktiki olaraq, şəxsiyyətin mədəni əsaslarla sosial sistemdən təcrid edilməsinin yolverilməzliyinə yönəlmişdir. Əgər individ bütün milli-hüquqi və şəxsi faktorlara malikdirsə, yəni dövlətin vətəndaşıdırsa və əmək bazarında rəqabət

qabiliyyətlidirsə, onda onun cəmiyyətə tam inteqrasiyası müvəffəqiyyətli olacaqdır. Beləliklə, dövlətin yerli əhalisinin nümayəndəsinin və aparılan multikulturalizm siyasəti şəraitində sadələşdirilmiş sxem üzrə vətəndaşlıq almış immiqrantın marginallaşma ehtimalı nəzəri cəhətdən təxminən bərabərdir. Praktikada isə tarixi, sosial-iqtisadi, milli-hüquqi, mədəni amillər diasporların inkişafına xüsusi təsir edir və etnik əlamətlərə görə ictimai həyatdan təcridəlmə, başqa sözlə, ictimai həyatdan təcridəlmənin etnikləşdirilməsi müşahidə edilir. Tədqiqatçıların müəyyən hissəsi təcrid etmənin etnikləşdirilməsi faktına diqqət yetirərək, Avropa, Şimali Amerika şəhərlərində bir qayda olaraq, “üçüncü dünyadan” gəlmiş immiqrantların iştirakı ilə baş vermiş kütləvi toqquşmaları və onların “qetto”laşdırılmasını “sivilizasiyaların toqquşması” konsepsiyası ilə izah edirlər. Göründüyü kimi, müasir mərhələdə multikulturalizm siyasəti immiqrantın milli sosial dövlətə inteqrasiyasının uğurlu olması üçün şərait yaradır. Belə bir şəraitdə sosial müdafiə və yardım sahəsində dövlət funksiyalarının zəifləməsi səbəbindən immiqrantın ictimai həyatda aktiv iştirakı müəyyən dərəcədə özündən asılıdır.

Acar sözlər: milli dövlətlər, inteqrasiya, etnomədənilik, konsepsiya, multikulturalizm, immiqrantlar.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Боммес М. Международная миграция и дерегуляция коллективных форм социальной идентичности в национальных государствах //Миграция и национальное государство /Под ред. Бараулиной Т. и Карпенко О. СПб: Центр независимых социологических исследований, 2004.
2. Доклад Комитета по ликвидации расовой дискриминации. ГА ООН. Официальные отчеты. Шестьдесят пятая сессия Дополнение № 18 (A/65/18). Нью-Йорк: ООН, 2010, 209 с.
<http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/.opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4ef198bd2> (sayta daxil olma tarixi: 28.04.2015)
3. Доклад ООН о человеческом развитии, 2004. Культурная свобода в современном мире / Пер. с англ. М.: Изд-во «Весь Мир», 2004, 328 с. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2004-russian.pdf> (sayta daxil olma tarixi: 28.04.2015)
4. Кайзер М., Бредникова О. Транснационализм и транслокальность (комментарии к терминологии) //Миграция и национальное государство. Под ред. Бараулиной Т. и Карпенко О. СПб.: Центр независимых социологических исследований, 2004.
5. Капхен Ч. Закат Америки: уже скоро. М.: Издательство АСТ, Люкс, 2004, 636 с.
6. Кольев А.Н. Нация и государство. Теория консервативной реконструкции. М.: Логос, 2005, 800 с.
7. Котин И.Ю. Под знаком Брэдфорда. Конец политики мультикультурализма в Британии //Этнографическое обозрение. 2005, № 2, с.135-151.
8. Латиноамериканские диаспоры в США //Отв. ред. Б.И.Коваль. М.: Наука, 2003, 280 с.
9. Малахов В. Вызов национальному государству // Pro et Contra. 1998, Т.3, №2, с.141-154.
10. Радтке Ф.-О. Между дерегуляцией и дискриминацией. Дилемма немецкого социального государства в обращении с иммиграцией //Миграция и национальное государство. Под ред. Бараулиной Т. и Карпенко О. СПб.: Центр независимых социологических исследований, 2004, с.174-200.

11. Тишков В.А. Этнология и политика. Научная публицистика. М.: Наука, 2001, 240 с.
12. Уолцер М. О терпимости. М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000, 160 с.
13. Цапенко И. Социально-политические последствия международной миграции населения //Мировая экономика и международные отношения. 1999, № 3, с. 52-60.
14. Щедрина О. В. Возможна ли мультикультурная модель интеграции мигрантов в России? //СОЦИС. 2004, № 11, с.67-74.
15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: АСТ, 2004, 603 с.
16. Entzinger H. Einwanderung in den Niederlanden: Vom Multikulturalismus zur Integration // [<http://www.library.fes.de/fulltext/asfo/010111003.html>] (sayta daxil olma tarixi: 02.08.2015).
17. Geißler, R. Multikulturalismus in Kanada – Modell fuer Deutschland? // [<http://www.bpb.de/publikationen/XPXZV2.html>] (sayta daxil olma tarixi: 28.04.2015).

Санан ФАРАДЖЕВ

**МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ КАК ПОЛИТИКА
ИНТЕГРАЦИИ ИММИГРАНТОВ В НАЦИОНАЛЬНОЕ
ГОСУДАРСТВО: ПРАКТИКА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

Резюме

В контексте политики интеграции иммигрантов в национальное государство изучается практика мультикультурализма ряда зарубежных стран (США, Канада, Австралия, Великобритания, Франция, Германия, Нидерланды и др.). Утверждается, что политика интеграции этих государств направлена на недопустимость культурной изоляции индивида от социальной системы. Если индивид обладает всеми национально-правовыми и личностными факторами или, другими словами, если он является гражданином государства и конкурентоспособен на рынке труда, то тогда его полная интеграция в общество будет удачной.

Ключевые слова: национальные правительства, интеграция, этнокультура, концепция, мультикультурализм, иммигранты.

Sanan FARAJOV

**MULTICULTURALISM AS POLITICS OF THE
IMMIGRANTS' INTEGRATION INTO A NATIONAL STATE:
PRACTICE OF THE FOREIGN COUNTRIES**

Summary

Practice of multiculturalism of a number of the foreign countries (USA, Canada, Australia, Great Britain, France, Germany, Netherlands and oth.) is studied in the context of of politics of the immigrants' integration into a national state. It is affirmed that politics of integration of these states directed at non-competitive of cultural isolation of individium from social system. It the individium possesses all the national rights and personality factors or, in other words, it he is a citizen of a state and is able to be competitive at the labor market, then his full integration into a society well be successful.

Keywords: national goverments, integration, ethnoculture, concept, multiculturalism.

İLƏHİYYAT VƏ DİNSÜNƏSLİQ BÖLMƏSİ

UOT 101.1

Aydın ƏLİZADƏ
b.e.i., fəlsəfə ü.e.d.,
AMEA Fəlsəfə İnstitutu

DİNİ DÖZÜMLÜLÜK: İNANC VƏ İNANCSIZLIQ KATEQORİYALARININ YENİ ANLAMİ*

İnancla bağlı məsələlər çox mürəkkəbdir və onlara birmənalı qiymət vermək olmur. Çünki inanc insanın mənəvi aləminin göstəricisi olduğu üçün onu heç bir ölçü ya da cihazla ölçmək olmur. İnanca kimisə zorla gətirmək də olmaz, çünki o insanın ruhunda yoxdursa, onu basqı altında ruhda həkk etmək olmaz. Digər tərəfdən, insan inanlı ola bilər, ancaq o inanc cəmiyyətdə qəbul olunmuş kimi deyil, başqa bir şəkildə özünü göstərə bilər. Belədirsə, onda fərqli inanan adamlara qarşı dözümlülük zamanımızın ən aktual problemlərindən biridir. Çünki bu amil insanların, millətlərin, müxtəlif dinlərin, məzhəblərin, cəmiyyətlərin birgə yaşamasının əsasında durur. İnanç məsələləri ilə bağlı fərqliliyə dözümlülük müasir dünyada sabitliyin qorunması yolunda ən əsas faktorlardan biridir.

Bu problem üzrə əsasları qədim zamanlarda formalaşan təməli dini ədəbiyyatda, terminologiyada, təhsildə bir çox problemlər vardır ki, bizim zamanımızın tələbləri ilə kəşiməkdədir. Belə ki, orada insanları yalnız “inanən” (mömin, müsəlman) və “inanmayan”lara (kafir, münafiq) bölürlər. Bu çür bölgü qədim zamanların bəzi bölgələrdə olan reallıqlarını əks etdirirdisə, müasir zamanımızda təfəkkürlərdə qarşidurma yaradır və bu qarşidurma praktik həyata da təsir edir. Çünki bu kimi anlayışlar yalnız bir-birinə zidd olar iki qütblərdir. Hər şeydə olduğu kimi, bura da bu qütblər arasında çoxlu mərhələlər vardır. Kimsə “inanmır” deyəndə, ortalığa “nəyə inanmır?” sualı çıxır. Kimsə Tanrının varlığına inanır, dinin isə yanlış olduğunu iddia edir. Başqası Tanrının varlığını tanıyır, ancaq onun insan həyatına təsir etmədiyini fikrindədir. Bir başqası Tanrının varlığına inanır, ancaq dünyada şər qüvvələrin hökm sürdüyünü iddia edir. Daha birisi dində müqəddəs kitablara inansa da, rəvayətləri rədd edir. Bu kimi örnəkləri çox gətirmək olar. İndi bunların hamısını “inanmayandır” (kafir və münafiqdir) adlandırmaq nə dərəcədə doğrudur? Bu kəslər bir şeyə inanmırlarsa, başqa şeyə inanırlar.

Ya da kiməsə “o inanandır” deyəndə yenə də “nəyə inanandır?” sualı yaranır. Burada həmən örnəkləri gətirmək olar. Biri Allaha inanır, ancaq onun dinə baxışları ənənəvi baxışlardan fərqlidir. Başqası dinə inanır, ancaq ənənədən aralanaraq onu təkmilləşdirmək, modernləşdirməyin vacibini iddia edir. Daha biri inanandır, ancaq onun məzhəbi ya da dini başqadır.

Bu kimi məqamlara hələ Antik dövrlərdə diqqət yetirmişdirlər. Məsələn neoplatonçu filosof Yamblix hesab edirdi ki, Tanrının birliyi və tanrıların çoxluğu arasında fərq də yoxdur (12). Çünki bir olan yaradan çoxlu sifətlər və adlarda təzahür olunur. Onlar tanrılar kimi sayılsa da, bir Tanrının hissəcikləridir.

Azərbaycan fəlsəfə tarixində də buna bənzər fikirlər səsləndirilmişdir. Məsələn, Mahmud Şəbüstəri bütün insanların eyni dəyərlərə, eyni əqidəyə xidmət etdiyini iddia etmişdir. Məqsəd Haqqı dərk etməkdir. Şəbüstərinin fikrincə, bu yolda də istənilən inanc yetərlidir. O yazırdı:

"Büt eşqin məzhəri ya rəmzi-vəhdət,

* Məqalə fəlsəfə ü.e.d., professor Sakit Hüseyinov tərəfindən çapa məsləhət görüldü.